

تاریخچه شهر زنجان

تاریخ بنای شهر زنجان را با سلطنت اردشیر بابکان دانسته اند و در آن زمان، آن را شهین، یعنی منسوب به شاه می نامیده اند. این نام طی قرون و اعصار به زنگان و سپس به زنجان تبدیل شده است. در قرون چهارم و پنجم هجری قمری، زنجان به علت داشتن چراگاههای وسیع، مورد توجه قبیله های ترک نژاد قرار گرفت و قبیله های گوناگون ترک در زنجان و نواحی مختلف آن، به ویژه در چمن سلطانی، مسکن گزیدند. در حمله مغول، شهر زنجان و آبادی های اطراف آن آسیب فراوان دید. سپس ایلخانان مغول به این شهر توجه فراوان نشان دادند، مخصوصاً سلطان محمد خدابنده در توسعه این ناحیه کوشید. این شهر در سده های بعد نیز شاهد حوادث و رویدادهای اجتماعی، سیاسی و مذهبی نظیر شورش علی محمد باب، مبارزات ملوک الطوائفی، نهضت مشروطیت، تاخت و تاز فئودالها، درگیری دموکرات های آذربایجان و .... بوده است.

مراکز تاریخی و باستانی

عمارت ذوالفقاری

مجموعه تاریخی عمارت ذوالفقاری، در مرکز بافت قدیمی شهر زنجان واقع شده است. این مجموعه شامل ساختمان های اندرونی و بیرونی است و پیش از احداث خیابان ذوالفقاری از طریق شبکه ارتباطی، طبقه همکف و زیرزمین آن به همدیگر راه داشت. این عمارت که از بناهای تاریخی و با ارزش شهر زنجان است، به سبک بناهای اواخر دوران قاجار ساخته شده است.

این بنا در مرکز بافت تاریخی شهر و در محلی معروف به باباجامال چوقوری (گودال باباجمال) ساخته شده است و از طریق

کوچه فرهنگ به خیابان سعدی زنجان که به فاصله یکصد متر، و از سمت غربی آن می گذرد راه دارد در حال حاضر، این اثر منحصر به فرد تاریخی به موزه باستان شناسی و مردم شناسی تبدیل شده است و هر روز مورد بازدید مراجعه کنندگان قرار می گیرد. در این محل، لباس های محلی و سنتی مردم مناطق مختلف ایران، هنرهای دستی و سنتی استان شامل چاروق، ملیله دوزی، معرق، ساخته های چوبی، فرش گلیم، چاقو، نمونه هایی از تولیدات کارگاه های کاشی سنتی، آجر و سفال سلطانیه، اشیای تاریخی و یافته های باستانی و میراث فرهنگی استان به معرض تماشای عموم گذاشته شده است.

حصار شهر زنجان

قلعه زنجان از آثار دوران سلجوقی است که در فتنه مغول قسمت اعظم آن تخریب شد. این حصار در دوره صفوی مجدداً منطبق بر مسیر دیوار قبلی بازسازی شده است. اندازه دور قلعه ۴۵۰۰ متر می باشد. غرض حصار در پی آن، ۲۵۰ سانتی متر و ارتفاع آن ۸ متر بوده است. این حصار با خشت هایی به ابعاد ۱۰×۵۰×۵۰ سانتی متر و ماده گل ساخته شده است. قلعه زنجان از طریق ۶ دروازه ورودی با روستاهای حوزه نفوذ زنجان و شهرهای هم جوار آن مرتبط بوده است.

قلعه شمیران

در ناحیه طارم علیای زنجان واقع می باشد و قدمت آن به دوره پیش از اسلام برمی گردد.

قلعه سانسیر (گور قلعه)

در قسمت طارم علیای زنجان واقع شده و به دوره ساسانی و اسلامی تعلق دارد.

حمام قدیمی قیصریه

این حمام در بازار قیصریه زنجان قرار دارد و در دوره قاجاریه ساخته شده است.

حمام قدیمی حاجی داداش

در شهر زنجان و در بازار میوه فروشها قرار دارد و در دوره قاجاریه ساخته شده است.

پل میر بهاء الدین

این پل بر روی رودخانه زنجان رود در دوره قاجاریه ساخته شده است.

جاذبه های طبیعی

رودخانه قزل اوزن

این رود یکی از مهم ترین رودخانه های ایران و شهرستان زنجان است، از کوههای استان کردستان سرچشمه می گیرد و از راه قشلاقات افشار در حومه خدابنده ، وارد محدوده استان زنجان می شود. کناره های این رودخانه یکی از تفرجگاههای مهم استان محسوب می شود. هم جوار این رودخانه با جاده اصلی تهران تبریز، زمینه استفاده تفرجگاهی آن را افزایش داده است. و کناره های آن، به طور پراکنده، مورد بهره برداری تفریحی قرار می گیرند.

زنجان رود

این رودخانه که در زنجان به رود چای نیز معروف است، از چمن سلطانیه و کوه های آق داغ سرچشمه می گیرد و پس از گذشتن از بخش حومه زنجان و اراضی چایپاره، همراه رودخانه های محلی کوچک، در نزدیکی رجین به قزل اوزن می پیوندد. چشمه معدنی و نطق زنجان

این چشمه در حدود ۲۱ کیلومتری جاده زنجان - میانه و در دهکده و نطق واقع شده است و راه آن از میان کشتزارها و تپه های متعدد می گذرد. چشمه بر بالای تپه ای که ۲۰۰ متر ارتفاع دارد، قرار گرفته است. چشمه دو مظهر دارد: مظهر اول حوضچه ای کم عمق با طول دو متر و عرض یک متر و آبدهی ۷ لیتر در دقیقه، مظهر دوم یک حوضچه مربع شکل در ابعاد $۲/۵ \times ۲/۵$ متر است و عمق آن در حدود یک متر است. آبدهی مظهر دوم حدود ۱۰ لیتر در دقیقه است. بررسی های به عمل آمده از آب دو چشمه نشان می دهد که آب این چشمه، در ردیف آب های معدنی سولفات کلسیک گرم است.

غار خرمنه سر

غار خرمنه سر، در روستای شاه نشین و در بلندای کوه خرمنه سر واقع شده است. در این غار چاه های بسیار و دره های خطرناک و لغزنده ای وجود دارد، بنابراین برای بازدید از آن حتماً باید از وسایل غارنوردی و کوه نوردی استفاده کرد. برای رسیدن به دهانه غار، ابتدا از بستر رودخانه ای که از کوه های شمالی شاه نشین سرچشمه می گیرد و از میان درختان سرسبز زیتون و انجیر باید گذشت و به سوی ارتفاعات شمالی پیش رفت تا در نزدیکی قله کوه خرمنه سر، دهانه مشبک و پنجره مانند وسیع غار را دید.

غار گلچیک

این غار در ۳۵ کیلومتری جنوب غربی شهرستان زنجان، در ارتفاعات مشرف به روستای حاج آرش، از توابع شهرستان زنجان واقع شده است. این غار عظیم که به طور طبیعی از فرسایش سنگ های آهکی موجود در آن به وجود آمده است، با داشتن آب و هوای مناسب، پناهگاه و مسکن انسان های دوران پیش از تاریخ بوده است.

منطقه حفاظت شده انگوران

منطقه انگوران که مساحت آن نزدیک به ۱۱۱ هزار هکتار است، از سال ۱۳۵۰ منطقه حفاظت شده اعلام شده است.

اماکن زیارتی و مذهبی

مسجد جامع زنجان

مسجد و مدرسه جامع زنجان معروف به مسجد سید، در قلب بافت تاریخی و قدیمی شهر قرار گرفته است. این مسجد از ضلع غربی با بازار قیصریه، از ضلع شرقی از راه کوچه مسجد سید و از سمت شمال با خیابان شاه و سبزه میدان در ارتباط است. مجموعه مسجد و مدرسه سید توسط عبدالله میرزا دارا، پسر یازدهم فتحعلی شاه قاجار، در هنگام حکمرانی در زنجان و به سال ۱۲۴۲ هجری قمری احداث گردیده است.

مسجد میرزایی

مسجد میرزایی در مجموعه بازار پایین قرار گرفته است و قدیمی ترین بنای مذهبی پابرجای شهر زنجان است. این بنا، احتمالاً در حد فاصل اواخر دوره صفویه تا اوایل دوره قاجار ساخته شده است. مسجد میرزایی از دو بخش تشکیل یافته است: بخش نخست معروف به شبستان قدیم و بخش دوم مسجد جدیدی است که تقلید ناقصی از مسجد چهار ایوانی را به نمایش می گذارد و از عناصر مسجد چهار ایوانی، فقط صحن مرکزی، ایوان های چهارگانه، حجره های طلاب، وضوخانه، شبستان زنانه و مردانه آن قرار دارد.

مسجد قلایر

روستای قلایر در ۵۲ کیلومتری جنوب زنجان قرار گرفته است. در این روستا، آثاری از قلعه زیبایی در بالای کوه مشرف به روستا دیده می شود. در دامنه غربی این ارتفاعات، تل تاریخی مسجد جامع قلایر قرار گرفته است. با کاوش های باستان شناسی که در این تل تاریخی انجام گرفت، مجموعه بسیار ارزشمندی از دل خاک نمایان شد. این مجموعه از یک مسجد و یک خانقاه که احتمالاً بقعه نیز می باشد، تشکیل شده است.

بقعه امامزاده سید ابراهیم یکی از بقعه های معتبر شهر زنجان است. علمای دین در شجره نامه آن اختلاف نظر دارند. جمعی ایشان را " ابراهیم بن موسی بن جعفر (ع) " دانسته اند و جمعی دیگر , ایشان را " ابراهیم بن محمد بن عبدالله بن الحسن بن العباس بن علی (ع) " دانسته اند. بنای امامزاده در سال ۱۳۴۰ شمسی، منطبق بر بنای قدیمی نوسازی گردید. گنبد آن که از نوع تک پوششه است، با واسطه چهار گوشواره بر جرزها استوار شده است و در حد فاصل گوشواره ها و گنبد، هشت نورگیر تعبیه شده است. از بناهای دیگر این مجموعه، مسجد اعظم در ضلع غربی آن است که تجدید بنای آن، مرهون خدمات ارزنده روان شاد " منصور محاوری " است.

موقعیت جغرافیایی استان زنجان

استان زنجان که آن را فلات زنجان نیز می نامند، در ناحیه مرکزی شمال غربی ایران واقع شده است. استان زنجان با هفت استان هم مرز است. این استان از شمال به استان های اردبیل و گیلان، از شرق به استان قزوین، از جنوب به استان همدان، از جنوب غربی و غرب به استان های کردستان و آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی محدود است. استان زنجان بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، دارای ۳ شهرستان، ۱۳ بخش، ۸ شهر، ۴۴ دهستان و ۹۸۱ آبادی دارای سکنه است. استان مذکور از دو منطقه کوهستانی و جلگه ای تشکیل یافته است. مناطق کوهستانی این استان اغلب دارای قله های مرتفع هستند و در نواحی شمالی شهرستان زنجان، بخش های مرکزی، طارم علیا، طارم سفلی، ماه نشان، ایلات قاقازان و در غرب و جنوب غربی آن، شهرستان خدابنده (قشلاقات افشار) قرار گرفته اند. سایر نقاط استان را مناطق جلگه ای یا دشت های آن در برمی گیرند. میزان بارندگی در این استان، سالانه ۳۲۳ میلی لیتر و میانگین تعداد روزهای یخبندان آن در طول سال، ۱۱۵ روز است. حداکثر مطلق دما در شهر زنجان ۴۰ و حداقل آن ۲۹/۶- درجه سانتی گراد ثبت شده است. فصل سرمای منطقه از اوایل آذر ماه با بارش برف های پیاپی که سراسر استان و به ویژه ارتفاعات را می پوشاند شروع می شود و معمولاً تا اواخر فروردین ماه ادامه دارد. مهم ترین بادهای استان مشتمل بر باد سرمه (مه) و باد گرم است .

دراستان زنجان رشته های مختلف صنایع دستی رواج دارد. از آن جمله گلیم بافی در ابهر، قیدار و زنجان روستاهای آن گیوه دوزی ابریشمی و نخی در انگوران و زنجان، چاروق دوزی در شهر زنجان، رنگرزی در ابهر، زنجان، قیدار، سفالگری در روستای قشوق، مليله کاری شامل سینی، سرویس بشقاب کاسه و وسایل مصرفی در شهر زنجان، ساخت انواع چاقو و کارد و قندشکن در

زنجان، جاجیم بافی نواری در طارم علیا و ماه نشان، انگوران، کیسه بافی حمامی، نواری در انگوران، ماه نشان، قیدار و حکاکی روی مس در شهر زنجان را می توان نام برد. ضمن آنکه باید گفت قالی بافی از جمله هنرها و حرفی است که در اکثر شهرها و روستاهای استان زنجان رونق و رواج دارد. اما شهر زنجان با آثار فلزی و بویژه چاقوهای زیبا و تنوع آن مشخص می شود و نام زنجان، اینگونه آثار هنری را به ذهن متبادری سازد.

چاقوسازی:

از جمله صنایع دستی رایج و بسیار مهم در شهر زنجان است. این صنعت از دوره صفویه به بعد رونق چشمگیری داشته و تا امروزه نیز با دگرگونی های فراوان در زنجان ادامه دارد. مشخصات مشترک چاقوهای زنجان عبارت است از: ظرافت، تناسب، هنرنمایی در فن آبکاری و قدرت برش آن. هر چاقو شامل قطعات تیغه، فتر (در چاقوی ضامن دار دو فتر وجود دارد به نام فتر بزرگ و فتر کوچک)، آستری (دو تکه است و همه قطعات چاقو روی آن سوار می شود)، روکش دسته، باربند (قسمتی برنجی که روی آستری است و لولای تیغه در آن قرار دارد). انواع چاقوها عبارتند از: چاقوی ساده، ضامن دار، چاقوی میوه خوری، چاقوهای مرکب، کاردهای شکاری، کاردهای قمه ای، کاردهای کمری، کاردهای آشپزی و قلم تراش. از نکات جالب توجه آن که در هنر چاقوسازی به علت احتیاج به نیروی بدنی، اکثر استادکاران جوان بوده و استادکاران قدیمی فقط به کار آموزش مشغول هستند.

ملیله سازی:

ملیله سازی از جمله ظریف ترین رشته های فلزکاری و یکی از برجسته ترین صنایع فلزی ایران است. قدیمی ترین ملیله ایران به روایت اکثر محققان مربوط به سالهای ۵۵۰ تا ۳۳۰ ق.م. (دوره هخامنشی) است. متأسفانه به دلیل آن که اکثر اشیاء ملیله به منظور استفاده مجدد ذوب شده اند، نمونه های زیادی در دسترس نیست و تنها از دوره قاجاریه مقداری سرقلیان، گیره استکان و سینی در اندازه های مختلف باقی مانده است.

ملیله سازی در زنجان بیش از ۱۰۰ سال سابقه دارد و از اواخر دوره فتحعلی شاه قاجار شخصی به نام حاج اسداله طرح برگ فرنگ را در ملیله ابداع و سبک خاصی را شروع کرد.

نقوش رایج در ملیله کاری زنجان عبارتند از: دندان، تابیده، جقه، یا بته ترمه، ریزه جقه، برگ فرنگ، برگ، غنچه، پیچ، پیچک، سه چشمه و یک چشم ملیله. تولیدات ملیله زنجان شامل گیره شربت خوری، گلاب پاش، قاب عکس، جاسیگاری، بشقاب،

شکلات خوری، شیرینی خوری، زنجیر (که به آن کلافه ای می گویند) گل سینه، گوشواره و قاب عکس است. ملیله سازی زنجان در سطح کشور نیز شناخته شده بوده و دارای اعتبار خاصی است.

حکاکی روی مس:

در حال حاضر حکاکی روی مس در شهر زنجان انجام می شود. طرح های رایج در حکاکی مس زنجان بیشتر از طرح های قدیمی و سنتی ایران الهام گرفته شده است و در بین نقوش مختلف اسلیمی، ختائی، بته جقه، گل و بوته، مکان های تاریخی و مناظر شکار حیوانات است که از نگاره های عامیانه یا سنتی مایه گرفته است. صنعتگران این رشته که تعدادشان بسیار کم و معدود است در شهر زنجان سکنی دارند.

چاروق دوزی:

چاروقی که هم اکنون در زنجان عرضه می شود، به صورت یک صنعت دستی ظریف و تزئینی کاربرد دارد و به کلی با چاروق های قدیمی متفاوت است. چاروق قدیمی زنجان، نوعی پای پوش بوده است که از چرم خام ساخته شده و در روستاها بیشتر مورد استفاده چوپانان قرار می گرفت و اغلب بدون پاشنه بوده و با تسمه هایی به ساق پا پیچیده می شد. در سالهای اخیر در زنجان نوعی چاروق ساخته می شد که رویه آن چرم قرمز رنگی (که دباغان زنجان تهیه می کردند) است و معمولاً هم بدون بند و تسمه بوده و نوکی عقابی و برگشته دارد. این نوع چاروق که تولید آن از حدود ۳۰ سال پیش نیز رواج داشت، اینک کمتر تولید می شود. چاروق کنونی زنجان فرم و شکل خاص و ظریفی دارد و دارای حالتی زینتی بوده و بیشتر برای راه رفتن روی قالی مورد استفاده قرار می گیرد.

این نوع چاروق بیشتر به شکل نعلین و به صورت پاشنه دار ساخته می شود و فقط کف آن از چرم بوده و رویه اش از نخ های ابریشم و گلابتون به رنگ های مختلف بافته و تزئین می شود. از استادان معروف چاروق ساز زنجان، استاد "اصغر خطیبی" است که برای اولین بار اقدام به پاشنه گذاری جهت چاروق کرده است.

از استادکاران معروف استان زنجان می توان از خانم روح انگیز محمدی استادکار گلیم، آقای حسین فرجیان استاد چاقوسازی، آقای غلامعلی رضایی استاد چاقوسازی، آقای مظفر محمدی استادکار فرش، آقای منصور کاظمیان مقدم استاد کار ملیله، آقای نجف علی حاجیلو استادکار گیوه دوزی، آقای کریم ابطحی استادکار ملیله، آقای رحیم بهشتی استاد چاقوسازی، آقای محمد رسولی استادکار معرق و آقای علی چراغی استاد پیکره تراشی نام برد.